

VIBEKE BLAKER STRAND
KJETIL MUJEZINOVIĆ LARSEN

Menneskerettigheter

i et nøtteskall

2. UTGAVE

MENNESKERETTIGHETER

I ET NØTTESKALL

VIBEKE BLAKER STRAND OG
KJETIL MUJEZINOVIĆ LARSEN

MENNESKERETTIGHETER

I ET NØTTESKALL

 GYLDENDAL

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2021

2. utgave, 1. opplag 2021

ISBN 978-82-05-52951-9

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen

Sats: HAVE A BOOK

Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Papir: 90 g Amber Graphic

Trykk: Opolgraf, Polen 2021

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord til første utgave

Denne boken gir en innføring i det nasjonale og internasjonale menneskerettighetsvernet. Den er skrevet med sikte på å kunne leses og brukes av alle som er interessert i menneskerettighetenes rettslige beskyttelse, uten å kreve forutgående kunnskaper om emnet. Av hensyn til nøtteskallformatet er alle temaene behandlet kortfattet, og vi gir henvisninger underveis til mer utførlig litteratur om de enkelte temaene.

En stor takk rettes til Agnieszka Cybulska for uvurderlig hjelp med redigering og kvalitetskontroll og Ida V. Kyhring og resten av Gyldendal Juridisk for en forbilledlig prosess under arbeidet med boken.

Fremstillingen er oppdatert pr. juli 2015.

Oslo, oktober 2015

Vibeke Blaker Strand og Kjetil Mujezinović Larsen

Forord til andre utgave

Menneskerettigheter er et rettsområde i stadig utvikling, både nasjonalt og internasjonalt, og etter utgivelsen av denne bokens første utgave har det skjedd en betydelig rettsutvikling som gjør at tiden nå er moden for en oppdatering. Sentrale begivenheter som kan trekkes frem, er Høyesteretts utvikling av rettspraksis knyttet til menneskerettighetsbestemmelsene i Grunnloven, og pådømmelsen av nye saker mot Norge i Den europeiske menneskerettsdomstolen. Norges ratifikasjoner av Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen) i 2017 og av FN-konvensjonen om beskyttelse mot tvungen forsvinning i 2019 gjør det også nødvendig med oppdateringer. I tillegg har bruk av boken i undervisningssammenheng og innspill fra studenter gjort oss bevisst på ting som kunne forbedres. I denne utgaven er det foretatt en full gjennomgang og oppdatering av bokens første utgave, det er gjort noen mindre endringer i bokens struktur, noen punkter er skrevet på nytt, og noen punkter er lagt til. I slutfasen av arbeidet med denne utgaven har også tiltakene for å bekjempe spredningen av covid-19-viruset aktualisert mange menneskerettslige spørsmål.

8 FORORD TIL ANDRE UTGAVE

Dette har bidratt til nye eksempler og gjort det nødvendig å tenke videre om nasjonal gjennomføring av menneskerettighetene.

Takk til alle som kom med innspill til bokens første utgave, som har gitt oss foranledning til å se hvilke deler av fremstillingen som kan forbedres. Vi vil sette pris på å få slike innspill også fremover. Vi vil takke Gyldendal Juridisk og redaktør Espen By Marhaug for godt samarbeid!

Denne fremstillingen er oppdatert pr. september 2020.

Oslo, september 2020

Vibeke Blaker Strand og Kjetil Mujezinović Larsen

Innhold

FORKORTELSER	13
KAPITTEL 1 HVA ER MENNESKERETTIGHETER?	15
1.1 Definisjon	15
1.2 Historisk utvikling	16
1.2.1 Tiden før 1945	16
1.2.2 Idealisering, positivisering og realisering	17
1.2.3 Verdenserklæringen om menneskerettigheter	18
1.3 Menneskerettighetene som udelelige og universelle	19
1.3.1 Menneskerettighetene som udelelige og innbyrdes avhengige	19
1.3.2 Menneskerettighetene som universelle og umistelige	22
1.4 Hvem har rettigheter?	23
1.5 Hvem har plikter?	26
1.6 Statsforpliktelsens innhold	28
KAPITTEL 2 DET INTERNASJONALE MENNESKERETTIGHETSSYSTEMET	35
2.1 Det internasjonale (globale) menneskerettsvernet ...	35
2.1.1 FNs menneskerettskonvensjoner	35
2.1.2 Håndheving av FN-konvensjonene – nærere om FN-komiteenes virksomhet	42
2.1.3 FNs menneskerettsråd	48

10 INNHOLD

2.2	Det regionale menneskerettsvernet	53
2.2.1	Den europeiske menneskerettskonvensjonen	53
2.2.2	Andre europeiske konvensjoner	59
2.2.3	Kort om andre regioner	64
2.3	Sentrale utgangspunkter ved håndheving av menneskerettskonvensjoner.	68
2.3.1	Menneskerettslige kilder og tolkningsprinsipper	68
2.3.2	Forholdsmessighetsprinsippet	76
2.3.3	Statens skjønnsmargin og prinsippet om subsidiaritet	81
2.3.4	Begrensninger og unntak	85
2.3.5	Konvensjonenes anvendelsesområde	97
2.3.6	Vilkår for internasjonal behandling av individklager (avvisningsgrunner)	101
KAPITTEL 3 MENNESKERETTIGHETER I NORGE.		106
3.1	Grunnlaget for menneskerettighetenes betydning i norsk rett.	106
3.1.1	Innledning	106
3.1.2	Forankring i en folkerettslig forpliktelse.	106
3.1.3	Internasjonale menneskerettskonvensjoner er gitt særlig stilling i intern rett	109
3.1.4	Menneskerettsvern direkte gjennom Grunnlov og lov	116
3.2	Tolkning av menneskerettighetene i norsk rett.	119
3.2.1	Innledning	119
3.2.2	Internasjonal tolkningspraksis – rettskraftsvirkning	120
3.2.3	Internasjonal tolkningspraksis – rettskildevirkning.	121
3.3	Mekanismer for gjennomføring av menneskerettigheter	127
3.3.1	Innledning	127
3.3.2	Nasjonal institusjon for menneskerettigheter.	127

3.3.3	Sivilombudsmannens forebyggingsenhet mot tortur og umenneskelig behandling ved frihetsberøvelse	129
3.3.4	Likestillings- og diskrimineringsombudet og Barneombudet	130
3.4	Menneskerettigheter mellom politikk og juss, mellom flertallsmakt og mindretallsvern	131
KAPITTEL 4 SENTRALE RETTIGHETER		133
4.1	Vern mot diskriminering og rett til likhet	133
4.1.1	Diskrimineringsvernets forankring i ulike konvensjoner	135
4.1.2	Forholdet mellom et individuelt vern og gruppebaserte karakteristikk	137
4.1.3	Diskrimineringsvernets individuelle side	139
4.1.4	Diskrimineringsvernets strukturelle side	144
4.2	Retten til liv	147
4.3	Torturforbudet	151
4.4	Forbudet mot slaveri og tvangsarbeid	157
4.5	Retten til personlig frihet og sikkerhet	159
4.6	Bevegelsesfrihet	168
4.7	Retten til rettferdig rettergang	172
4.7.1	Konvensjonsbestemmelsene	172
4.7.2	Straffesaker og sivile saker	174
4.7.3	Innholdet i kravet til rettferdig rettergang	176
4.8	Respekt for privatliv og familieliv m.m.	179
4.9	Religions- og livssynsfrihet	184
4.10	Ytringsfrihet	189
4.11	Forsamlings- og foreningsfrihet	193
4.12	Politiske rettigheter	196
4.13	Retten til utdanning	199
4.13.1	Innledning	199
4.13.2	Adgangen til utdanning	200
4.13.3	Foreldreretten	202
4.13.4	Krav til undervisningens innhold	203
4.14	Retten til arbeid	206
4.15	Retten til sosial trygghet	210

12 INNHOLD

4.16	Retten til tilfredsstillende levestandard	214
4.16.1	Innledning	214
4.16.2	Retten til bolig	216
4.16.3	Retten til mat	219
4.16.4	Retten til vann	221
4.17	Retten til helse	222
4.18	Retten til kultur	227
4.19	Eiendomsretten	229
4.20	Særlig om barns rettigheter	232
4.20.1	Innledning	232
4.20.2	Prinsippet om barnets beste	233
4.20.3	Retten til liv og utvikling	236
4.20.4	Barnets rett til å bli hørt	237
4.21	Minoritetsrettigheter og urfolksrettigheter	239
4.22	Miljørettigheter	243
4.23	Retten til et effektivt rettsmiddel	247
 KAPITTEL 5 VEIEN VIDERE		253
 LITTERATUR		255
 LOVER, FORARBEIDER, INTERNASJONALE KONVENSJONER M.M.		263
 RETTSPRAKSIS.		274
 ANNET.		280
 STIKKORD		284